

Γιάννης Κιουρτσάκης: «Για να βρεις τον εαυτό σου, πρέπει να βγεις από τον εαυτό σου»

Media: THE BOOKS JOURNAL Page: 50-53 Published at: 31-03-2023
Author: Surface: 3337.46 cm² Circulation: 0
Subjects:

Γιάννης Κιουρτσάκης: «Για να βρεις τον εαυτό σου, πρέπει να βγεις από τον εαυτό σου»

Συνέντευξη στη ΣΤΑΥΡΗ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Το μυθιστόρημα Σαν μυθιστόρημα, που μόλις επανεκδόθηκε, είναι ένα κείμενο που όταν πρωτοκυκλοφόρησε, το 1995, συζητήθηκε πολύ. Αυτοβιογραφικό κατά βάση αφήγημα, είναι η φωνή του συγγραφέα τον ο οποίος κουβαλά στους ώμους του τον Χάρη, τον νεκρό αδερφό του, σε ένα σχήμα Δίκωλον, που δανείζεται από την καρναβαλική παράδοση (την οποία έχει μελετήσει ιδιαίτερα). Η νέα έκδοση του βιβλίου από τις εκδόσεις Πατάκη συνοδεύεται από επίμετρο με δύο μεταφρασμένα κριτικά κείμενα των Jean-Yves Masson και François Ricard, καθώς και από μια επιστολή του ήρωοποιού Δημήτρη Καταλειφού προς τον συγγραφέα. Με τον Γιάννη Κιουρτσάκη συναντηθήκαμε να συζητήσουμε για τα ζητήματα που θέτει το βιβλίο του – αλλά, προφανώς, η συζήτηση δεν έμεινε αποκλειστικά στο μυθιστόρημα.

Ας αρχίσουμε με τη διαδρομή σας στη λογοτεχνία. Δημοσιεύετε πρώτα μια μελέτη-δοκίμιο για τον Σεφέρη, έπειτα δύο ογκώδεις μελέτες που, ξεκινώντας από τον Καραγκιόζη, εντυφούν σε γενικότερα θέματα – τη προφορική παράδοση, το διαχρονικό και πολυεθνικό καρναβάλι, τον λαϊκό πολιτισμό... Αρκετά χρόνια αργότερα, προκαλείτε την έκπληξη, μ' ένα πολύ βιωματικό λογοτεχνικό βιβλίο που, ενώ μοιάζει εντελώς αυτοβιογραφικό, αποκαλύπτεται ένα καινοτόμο μυθιστόρημα. Πώς συνδέονται όλα αυτά;

Όλα μου τα βιβλία έχουν γεννηθεί από βαθιά υπαρξιακή ανάγκη. Αυτό σημαίνει δύο αλληλένδετα πράγματα. Πρώτον, ότι ένιωσα πάντα τη λογοτεχνία όχι ως επάγγελμα αλλά ως τον τρόπο μου να ασκώ το επάγγελμά μου ανθρώπου. Δεύτερον, ότι, όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, γράφω πάντα με διαφορετικό τρόπο ένα μοναδικό βιβλίο.

Οστόσο και η θεματολογία και το είδος και η μορφή των βιβλίων σας διαφέρουν εντελώς. Ποιο είναι το κοινό στοιχείο που τα συνδέει;

Σήμερα βλέπω, εκ των υστέρων, ότι μια βαθύτερη δομή είναι αναγνωρίσιμη σε όλα τα βιβλία μου, ίσως επειδή καθρεφτίζει αυτό που είμαι. Πάρτε το βιβλίο για τον Σεφέρη: *Ελληνοσμός και Δύση...* Η ιδρυτική και συνάμα αντιφατική σχέση των δύο κόσμων με βασανίζει από τη νιότη μου και θα διατρέξει εφεξής όλα τα βιβλία μου. Και τη διερευνώ στο στοχασμό του πιο πολύτιμου για μένα νεοέλληνα δασκάλου μου. Που σημαίνει ότι πίσω από εκείνον, ιχνογραφούσα τη δική μου

αυτοπροσωπογραφία... Πάρτε τον Καραγκιόζη: *Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία...* Αυτοί οι δύο όροι συνδέονται οργανικά στον λαϊκό πολιτισμό, καθώς μόνο η προφορική παράδοση οδηγεί στην πιο γνήσια συλλογική δημιουργία (πάει να πει, σε μια μορφή άμεσης πολιτισμικής δημοκρατίας). Αυτή η «ανακάλυψη» με συμπύλωσε με το ήθος των αγράμματων λαϊκών ανθρώπων, στα χρόνια της χούφτας, που με είχε κάνει να «σχαθώ το ρωμέικο». Αλλά, κι αν είχα να μιλήσω για την προσωπική τέχνη, ο τίτλος θα έμεινε ο ίδιος στον πυρήνα του: *Παράδοση και δημιουργία...* Κι αν στραφώ στο *καρναβάλι*, είναι από μόνο του μια σύνδεση-ταύτιση ή αντιμετάθεση των αντιθέτων: πάνω και κάτω, τρελός και σοφός, βασιλιάς και γελωτοποιός, ζωή και θάνατος – η ενότητα των οποίων ενσαρκώνεται κάποτε σε διωμάτες μορφές όπως το *Δίκωλον*. Βλέπετε πώς οι αναζητήσεις μιας ζωής με οδήγησαν σε ποικίλα θέματα στα οποία όμως υπόκειται η ίδια θεμελιώδης δομή.

Δίκωλον. Πείτε μου για τι πρόκειται;

Πρόκειται για ένα πρόσωπο του ποντιακού δρώμενου των *Μωμόγερων* που παζόταν στο καρναβάλι του Δωδεκάμερου: ένας «μασκαράς» που κουβαλάει μόνιμα στη ράχη του το σώμα του νεκρού αδερφού του. Αυτό το πρόσωπο, μολονότι δευτερεύον, είχε κεντρίσει εξαιρετικά το ενδιαφέρον μου στη μελέτη για το καρναβάλι. Τα χρόνια πέρασαν. Κι έξαφνα, καθώς περπατούσα ένα χειμωνιάτικο πρωί στην εξοχή, μια κεραυνοβόλα έκλαμψη μ' έκανε να αναφωνήσω: *το Δίκωλον ήμουν*

εγώ! Πώς μου ήρθε αυτή η παλαβή ιδέα; Απλούστατα, εκείνη τη στιγμή ταύτιστηκα ψυχή τε και σώματι με τον νεκρό μου αδελφό, τον Χάρη, που είχε δώσει τέρμα στη ζωή του στα είκοσι έξι χρόνια του. Από τότε δεν έπαψα να αισθάνομαι ότι είχα ένα βαρύ χρέος προς αυτόν τον πρόωρα χαμένο άνθρωπο: να του δώσω νέα ζωή με τη λογοτεχνία. Από εκεί πηγάζει το βιβλίο. Δεν είναι τυχαίο ότι η γαλλική του μετάφραση φέρει τον τίτλο *Το Δίκωλον*.

Διακρίνω πολλές παραλλαγές αυτής της ένωσης-ταύτισης των αντιθέτων. Πόσες βλέπετε εσείς; Είναι αμέτρητες. Πρωτού καν φτάσουμε στο «Δίκωλον», διαβάζουμε έναν αφετηριακό στοχασμό εις εαυτόν όπου εγώ, ο συγγραφέας, προτρέπω τον αφηγητή της ιστορίας που θα ακολουθήσει (δηλαδή την άλλη όψη του εαυτού μου) «να πει τα ίδια πράγματα με άλλον τρόπο»: όχι για να πρωτοτυπήσει αλλά για να ανακαλύψει «κάτι άλλο» μέσα στο «ίδιο» και κάτι «ίδιο» μέσα στο «άλλο». Ή αλλιώς: να πει τον εαυτό του μες στον κόσμο και τον κόσμο μέσα του. Βλέπετε ότι το θέμα «Το ίδιο και το άλλο» που δεσπόζει στην τριλογία (γιατί το *Σαν μυθιστόρημα* ακολουθείται από δύο ακόμα βιβλία), συνυφαίνεται με τη δυαδικότητα-ενότητα του εαυτού, ιδωμένου άλλοτε ως στοχαστικού συγγραφέα, άλλοτε ως λογοτεχνικού αφηγητή (ή και ως μυθιστορηματικού προσώπου). Άλλη παραλλαγή, σε επόμενη ενότητα: ο αφηγητής ανακαλεί μια παμπάλαια παιδική μνήμη: το νήπιο που υπήρξε αντικρίζει το είδωλο ενός μπουφέ να καθρεφτίζεται στο τζάμι της τραπεζαρίας και την ίδια στιγμή τον κήπο με τα φοι-

νικόδεντρα του διπλανού σπιτιού να καθρεφτίζεται στο τζάμι του μπουφέ. Κάτι ακόμα πιο σαγηνευτικό και τρομαχτικό συνάμα: τα δύο είδωλα πολλαπλασιάζονται απεριόριστα από το ένα τζάμι στο άλλο... Αλήθεια, πού είναι το «μέσα» και πού «το έξω» απορεί το μικρό παιδί. Το ίδιο μοτίβο προεκτείνεται στα ζεύγη οπτί-γειτονιά, γειτονιά-πόλη... Και θα προεκταθεί αργότερα στα δίπολα Ελλάδα-Ευρώπη, Ευρώπη-κόσμος... Πόσες παραλλαγές: «εδώ και εκεί», «τώρα και τότε», «μύθος και ιστορία»!.. Στην πραγματικότητα «Το Ίδιο και το Άλλο» είναι παρόν σε κάθε κεφάλαιο, σε κάθε παράγραφο, θα έλεγα σε κάθε φράση του βιβλίου...

Αναρωτιέμαι πώς ένα αυτοβιογραφικό αφήγημα μετουσιώνεται σε πρωτότυπο μυθιστόρημα; Εκείνο που ξέρω με βεβαιότητα είναι ότι, γράφοντας αυτό το «αυτοβιογραφικό» βιβλίο, ανακαλύπτω λίγο λίγο μια άγνωστη ιστορία που ούτε την είχα φανταστεί όσο τη ζούσα, και της οποίας γινόμενος ο πρώτος έκπληκτος αναγνώστης.

Θα επιμείνω. Αυτή η «ανακάλυψη» οφείλεται στην ανεύρεση αρχείων και άλλων στοιχείων ή δείχνει κάτι πιο βαθύ;

Σίγουρα χρησιμοποίησα πολλά στοιχεία (αρχεία του πατέρα, επιστολές του αδερφού μου Χάρη, επιστολές που του έγραφε η κοπέλα του, δικά μου εφηβικά πρωτόλεια κ.λπ.). Αλλά το πράγμα πάει όντως πιο βαθιά. Υπάρχει, πρώτα, η απόσταση του χρόνου και του θανάτου που, χωρίς να επουλώνει το τραύμα της αυτοχειρίας του Χάρη (τέτοιες πληγές δεν κλείνουν), μ' έκανε να

αντικρίσω πιο νηφάλια το οικογενειακό μας δράμα.

Αλλά ο πιο ουσιαστικός λόγος φωλιάζει στο *Δίκωλον*. Αν αυτός που ονομάζω «εγώ» δεν είναι παρά η άλλη όψη (όμοια και συνάμα διαφορετική) του νεκρού μου αδερφού, τότε *ο εαυτός μου έχει γίνει στα ίδια μου τα μάτια ένας άλλος*: κάποιος που έρχεται από αλλού, από την άλλη όχθη της «πραγματικής» ζωής – ένας μελλοντικός νεκρός. Κι αυτό μετουσιώνει την απόσταση του χρόνου σε απόσταση άλλου ποιου, θα την έλεγα *οντολογική*. Λίγο λίγο, αρχίζεις να βλέπεις όλα τα πρόσωπα της ιστορίας σου, ξεκινώντας από εσένα, σαν να μην υπήρξαν στην πραγματικότητα αυτού του κόσμου, αλλά σ' έναν άλλον κόσμο – ας πούμε, σ' ένα *μυθιστόρημα*. Που θα πει ότι τα βλέπεις απ' όλο πιο μακριά, με τις αδυναμίες, τις αντιφάσεις και τα ψεγάδια τους: κοντολογίς, ότι τα βλέπεις *κριτικά*. Και το πιο παράξενο είναι ότι αυτή η ολότελα αποστασιοποιημένη ματιά –ας την πω ματιά του «έξω»– όχι μόνο δεν αποκλείει την αγαπητική ματιά του «μέσα», αλλά τη θρέφει και θρέφεται από αυτήν. Όμως είναι αληθινά παράξενο. Όταν η σαφώς «αντικειμενικότερη» ματιά του «έξω» σου αποκαλύπτει πόσο *οντολογικά αδύναμοι* είναι οι άνθρωποι, όλοι οι άνθρωποι, και πόση δυστυχία τούτη η αδυναμία μπορεί να προξενήσει στον εαυτό τους και στους άλλους: κι όταν, από την άλλη μεριά, ξέρεις ως τα βάθη της ψυχής σου ότι αυτοί οι συγκεκριμένοι άνθρωποι, σήμερα πια μυθιστορηματικοί, αλλά το πάλαι ποτέ ολοζώντανοι, είναι συστατικό μέρος του εαυτού σου, δεν μπορείς να μην τους κοιτάξεις μ' ένα αλλόκοτο κράμα κριτικής ειρωνείας και βαθιάς συμπόνιας.

Το βέβαιο είναι ότι όλα απορρέουν από την εσωτερική λογική του «Δίκωλου». *Αν εγώ είμαι ο Χάρης και ο Χάρης είμαι εγώ*, αυτό δείχνει πως όταν φιλοτεχνώ την προσωπογραφία του (κι εκείνη όλων των «δικών» μας) φτιάχνω συνάμα τη δική μου προσωπογραφία. Η ετεροπροσωπογραφία γίνεται αυτοπροσωπογραφία και τανάπαλιν.

Μπορούμε να μιλήσουμε για μυθιστόρημα μαθητείας;

Σαφέστατα. Αλλά πάντα με την έννοια ότι η μαθητεία του ενός καθρεφτίζει (με αξιοπρόσεχτες παραλλαγές) τη μαθητεία του άλλου,

Louis Ambrose Garneray

«Πώς θα ευοδωνόταν τελικά η Επανάσταση του '21, παρά τις αλλεπάλληλες αποτυχίες της, χωρίς τον μύθο της νέας Ελλάδας» (Louis Ambrose Garneray, *Η ναυμαχία του Ναβαρίνου*, περ. 1829-30).

όπως το συνειδητοποιεί καθυστερημένα ο συγγραφέας-αφηγητής.

Μια άλλη πρωτοτυπία του βιβλίου είναι ότι η αφήγηση εναλλάσσεται με στοχασμούς εις εαυτόν. Εδώ περνάμε στο δοκίμιο: ένα δοκίμιο όχι θεωρητικό, αλλά υπαρξιακό και «ποιητικό», τόσο ως προς τη συναισθηματική θερμοκρασία του, όσο και από την άποψη του ρυθμού του. Αλήθεια, πώς ενσαρκώνονται λογοτεχνικά οι ιδέες;

Θα προσέξατε ίσως πως όλοι σχεδόν οι στοχασμοί πηγάζουν από συγκεκριμένες εικόνες (Το Δίκωλον, Το μέσα και το έξω κ.λπ.). Αλλά πρώτα πρώτα, γιατί οι στοχασμοί; Επειδή ένιωσα την ανάγκη να αναστοχάζομαι συνεχώς, όσο ξετυλιγόταν η αφήγηση, τον τρόπο με τον οποίο την έγγραφα: από τη μια, εμβυθύνοντας όσα ιστορήθηκαν ως τώρα από την άλλη, σχεδιάζοντας στο μυαλό μου την αφήγηση που θα ακολουθούσε, σύμφωνα με όσα μου δίδαξαν τα ήδη ειπωμένα.

Αλλά η σημαντικότερη λειτουργία αυτού του αναστοχασμού, όπως το κατάλαβα όσο έγραφα, ήταν διαφορετική: να δώσει μια άλλη διάσταση στην ιδιωτική ιστορία, προβάλλοντας το προσωπικό και οικογενειακό δράμα σ' ένα πολύ ευρύτερο συλλογικό πλαίσιο – ιστορικό και πολιτισμικό, νεοελληνικό και ευρωπαϊκό, παγκόσμιο έως συμπαντικό. Ένα

παράθεμα θα φανερώσει καθαρότερα τι εννοώ:

Ναι, τούτη η ιστορία του ξενητεμού και της νοσταλγίας, του αδύνατου έρωτα και του αδύνατου νόστου είναι πάντα μια άλλη ιστορία, όμοια με μυριάδες άλλες ιστορίες: μια ιστορία ελληνική (αφού ελληνικές είναι οι λέξεις που διαλέγεις για να τη γράφεις, αφού η Ελλάδα ήταν η πατρίδα σας)· μια ιστορία ανθρώπινη.

Και όλα τούτα δεν είναι παρά η απλή αλήθεια της ζωής όταν μεταμορφώνεται σε έργο ανθρώπου, εκεί που ο καθένας από εμάς γίνεται άλλος, γίνεται μια εικόνα ή μια μεταφορά του ανθρώπου, του οποιοδήποτε ανθρώπου – άραγε ο καθένας από εμάς δεν λαχταράει να γυρίσει σ' έναν παράδεισο (και κάθε παράδεισος δεν είναι πάντα εξαρχής χαμένος);, άραγε ο καθένας δεν έχει μια πατρίδα, άραγε ο καθένας δεν κουβαλάει μια Ελλάδα: αυτό το φως της αγάπης και της γνώσης που δεν θα πάψει να νοσταλγεί με όλη την ψυχή του; Όμοια όπως εσύ: ο συγγραφέας ή ο αναγνώστης, ο αδερφός του Χάρη ή ένας άλλος, ο μοναδικός και ανεπανάληπτος εαυτός σου ή ο οποιοσδήποτε – πότε λοιπόν θα γυρίσεις στην Ελλάδα; Πότε θα γυρίσουμε στην Ελλάδα;

Εδώ γίνεται, νομίζω, αντιληπτό ότι αυτή η ιστορία, που ριζώνει σε μια

συγκεκριμένη οικογένεια, αφορά αναριθμητούς ανθρώπους: ο συγγραφέας γίνεται ο αναγνώστης ή ένας άλλος, οποιοσδήποτε άλλος: και η ίδια η Ελλάδα ανάγεται σε διαχρονικό σύμβολο της πατρίδας του ανθρώπου – «αυτό το φως της αγάπης και της γνώσης», που όλοι μας νοσταλγούμε δίχως ποτέ να φτάνουμε. Ακόμα ένα από τα βασικότερα ζεύγη του βιβλίου: η νοσταλγία και η αδυναμία του νόστου.

Έτσι, αν αυτή η ιστορία ξετυλίγεται σ' έναν κόσμο από καιρό παρωχημένο, η δραματική ουσία της πηγάζει από ένα απώτερο παρελθόν, αναζωογονείται αδιάκοπα στο παρόν και θα τυραννεί, πιστεύω, πάντα τους ανθρώπους. Μην ξεχνάτε ότι, από την αρχή του βιβλίου, η εφήμερη στιγμή ταυτίζεται με την αιωνιότητα. Αυτό το νόημα έδινε στη λέξη *modernité* (= νεωτερικότητα) ο Μπωντλαίρ: την αντίληψη από το φευγαλέο κάποιου αιώνιου στοιχείου.

Με ρωτάτε πώς ενσαρκώνονται στη λογοτεχνία οι ιδέες. Αν μείνω στη δουλειά μου, όλα ξεκινούν όχι από κάποια θεωρία ή ιδεολογία, αλλά από μια *αίσθηση* (θυμηθείτε τη σκηνή του μπουφέ), την οποία εξερευνώ με τη γραφή ώπου να αποκτήσει το περίγραμμα και το περιεχόμενο μιας ιδέας. Για να γίνει «δική σου» μια ιδέα, που την έχουν ασφαλώς σκεφτεί και άλλοι, πρέπει πρώτα να την *αισθανθείς*, λέει ο Ντοστο-

γιέφοκι σ' έναν περίφημο διάλογο των *Δαιμονισμένων*.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα διεύρυνση της οικογενειακής ιστορίας στο βιβλίο είναι ο κεντρικός ρόλος που παίζει για όλα τα πρόσωπα η σχέση της Ελλάδας με την Ευρώπη. Πώς θα τη συνοψίζατε;

Ναι, αυτό το θέμα είναι πανταχού παρόν. Και είναι φυσικό, αν σκεφτούμε ξανά την ιδρυτική και αντιφατική σχέση της νεότερης Ελλάδας με τον δυτικό κόσμο – σχέση αγάπης, ζήλειας, απώθησης και πρώτα πρώτα εξάρτησης. Για να αποφύγω τις πολύπλοκες αναλύσεις, θα μείνω σ' ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα: τη σχέση κάθε προσώπου με τη μουσική. Ο πατέρας, που ωριμάζει στα κομποπολίτικα Χανιά της Κρητικής Πολιτείας, λατρεύει τις ευρωπαϊκές όπερες και οπερέτες. Η μητέρα, μια αρσακειάδα με τα γαλλικά και με το πιάνο της, παίζει και τραγουδά γαλλικά τραγούδια. Ο Χάρης, που φοιτά στο αμερικανικό κολλέγιο, τραγουδά αμερικανικά μπλουζ και γκόσπελ, παθαίνεται με τα γουέστερν και ονειρεύεται να γίνει καουμπόι. Ο έφηβος που υπήρξε ανακαλύπτει μόνος του την κλασική μουσική και την ευρωπαϊκή λογοτεχνία και λαχταράει να σπουδάσει στο Παρίσι και να γίνει ποιητής. Σε όλες τις περιπτώσεις, η Ελλάδα εκείνου του καιρού δεν φτάνει να χορτάσει την πείνα μας. Και όμως... Πριν φύγει για το Βέλγιο, ο Χάρης «ανακαλύπτει» τη βυζαντινή μουσική, το δημοτικό τραγούδι, τα ριζίτικα, αργότερα το ρεμπέτικο. Το ίδιο κι εγώ, στο Παρίσι. Να πώς οι ρίζες, από τις οποίες η νεόκοπη αστική μας τάξη προσπάθησε να αποκοπεί, ξαναζωντανεύουν παραδόξως στην επόμενη γενιά. Παρόμοια φαινόμενα ζήσαμε τα χρόνια της μεταπολίτευσης. Παρόμοια και σήμερα. Όλα τούτα έχουν να μας πουν πολλά και για τη σχέση μας με την Ευρώπη και για την ίδια την Ελλάδα. Μια μυθοποιημένη, σε μεγάλο βαθμό, Ευρώπη και μια μυθοποιημένη Ελλάδα...

Μύθος και Ιστορία. Ακόμα ένα κεντρικό δίπολο του βιβλίου.

Δεν θα μπορούσε να γίνει αλλιώς, η ζωή κάθε ανθρώπου και κάθε κοινωνίας υπαίναται αξεχώριστα από Μύθο και Ιστορία. Κι είναι δουλειά της λογοτεχνίας άλλοτε

να μπλέκει και άλλοτε να ξεμπλέκει αυτά τα δύο νήματα της ανθρώπινης εμπειρίας. Πόσος πόνος χρειάστηκε στο Χάρη για να απομυθοποιηθεί την «προοδευμένη» Ευρώπη, ανακαλύπτοντας στα βάθη της την απανθρωπία! Πόσες χαμένες ψευδαισθήσεις για να ζήσει στο πετσί του τη μιζέρια της πραγματικής Ελλάδας πίσω από την ιδανική Ελλάδα των ονείρων του! Πόσους μύθους κάποιος από εμάς τρέφουμε ακόμα για την Ελλάδα, και άλλοι για την Ευρώπη, ερίζοντας μεταξύ μας, χωρίς να νιώθουμε ότι πετάμε όλοι στα σύννεφα! Δεν θα επιμείνω, γιατί θα πηγαίναμε μακριά. Αναλογισθείτε μονάχα τους μεγάλους συλλογικούς μύθους που γαλβάνισαν πολλές γενιές του 19ου και του 20ού αιώνα: την εθνική μας Μεγάλη Ιδέα που κατέρρευσε οικτρά στα βάθη της Μικράς Ασίας, όπως το έζησε ο πατέρας στο Αφιόν Καραχισάρτον διεθνιστικό μύθο του κομμουνισμού που γκρεμίστηκε μέσα σε λίγα χρόνια όσο γραφόταν το βιβλίο, αφήνοντας ορφανά τα οράματα τούτων αγών ιδεολόγων... Όμως, από την άλλη μεριά, μπορούμε να ζήσουμε χωρίς μύθο; Πώς θα ευοδωνόταν τελικά η Επανάσταση του '21, παρά τις αλλεπάλληλες αποτυχίες της, χωρίς τον *μύθο της νέας Ελλάδας!* Κι έπειτα, εκτός από τους προηγούμενους «μύθους», που είναι όλοι παιδιά της νεωτερικότητας, υπάρχει ο *μύθος με την αρχέγονη σημασία του όρου*: αυτός που φωλιάζει στο έπος, στην τραγωδία, στην ιστοριογραφία, ακόμα και στη φιλοσοφία των αρχαίων· αυτός που μας διδάσκει (συνήθως ανωφέλευτα) να αποφεύγουμε την *ύβριν*, επιδιώκοντας το μέτρο, το δίκαιο, το αγαθό και το ωραίο, μα που δεν παύει να ενσαρκώνεται με τρόπο τραγικό στην Ιστορία. Ένας τέτοιος μύθος τρέφει και το θέμα του *αδύνατον νόστου* στο *Σαν μυθιστόρημα*: μύθος διαχρονικός, από την *Οδύσσεια* ως την καβαφική «Ιθάκη», περνώντας από τα νεοελληνικά τραγούδια της ξενιτιάς. Δεν υπάρχει, νομίζω, μυθιστορηματική λογοτεχνία χωρίς διάλογο μύθου και ιστορίας. Πόσο εύστοχη είναι η νεοελληνική λέξη *μυθιστόρημα!*

Τελικά, το βιβλίο σας έχει απομυθώσει τόσες λογοτεχνικές παραδόσεις και είδη γραφής –αυτοβιογραφία, οικογενεια-

κό, κοινωνικό και επιστολικό μυθιστόρημα, απομνημόνευμα, δοκίμιο, ημερολόγιο, εξομολόγηση...– ώστε αντιστέκεται σε κάθε κατηγοριοποίηση. Θα μπορούσαμε άραγε να μιλήσουμε για μεταμυθοπλασία;

Χαίρομαι για την παρατήρηση, μολοντί δυσπιστώ ως προς τον τελευταίο όρο. Αλλά πρώτα πρώτα δεν τον χρειάζομαι. Σίγουρα το βιβλίο έχει τραφεί απ' όλες αυτές τις παραδόσεις. Όμως εκείνο που μ' ενδιέφερε δεν ήταν να διαλέξω τη μια ή την άλλη απ' αυτές αλλά κάτι πολύ διαφορετικό: να αναζητήσω ψηλαφώντας την άγνωστη σ' εμένα μορφή που θα έφερνε στο φως όσα είχαν μαζευτεί μέσα μου μian ολόκληρη ζωή· όλα όσα *ήμουν*. Βέβαια, το τελευταίο θα μένει πάντα αδύνατο. Ωστόσο, η αταξινόμητη μορφή που τελικά μου *επιβλήθηκε* προσέγγισε, όσο γινόταν, το ζητούμενο. Ας μην ξεχνάμε ότι μορφή και περιεχόμενο είναι αξεχώριστα – είναι ουσιαστικά το ίδιο πράγμα. «Η μορφή είναι το περιεχόμενο [le fond] που έρχεται στην επιφάνεια», έλεγε ο Βικτόρ Ουγκώ, ή, για να το πω ελληνικά, που *επιφάνεται*.

Κάποιοι κριτικοί βρήκαν αυτή τη μορφή ιδιαίτερα επαναληπτική. Τι απαντάτε;

Τι να απαντήσω παρά ότι έχουν δίκιο αν η ανάγνωση τους κουράζει. Προσωπικά, είχα ανάγκη να ακούσω τη δική μου φωνή στα βάθη μιας μορφής που, καθώς είπα, μου επιβλήθηκε. Ξέρω πως κάποιες στιγμές μοιάζω να λέω συνεχώς τα ίδια πράγματα. Όμως η αναζήτηση εαυτού που ήταν, κατά βάθος, η τριλογία μου, με υποχρέωνε να προχωρώ τη γραφή μου –πάει να πει, τη σκέψη μου– ως τις πιο μικρές λεπτομέρειες ώστε να αφουγκραστώ τα μύχια τη ύπαρξης των προσώπων μου, του εαυτού μου συμπεριλαμβανομένου, με τη συνείδηση ότι κάποτε φτάνω στο απροχώρητο. Κάποιοι πάντως γνωστοί και φίλοι –οι λιγότεροι– μου είπαν ότι οι άπειρες αποχωρήσεις πλουτίζουν το βιβλίο. Μιλάμε κυρίως για τους στοχασμούς εις εαυτόν, οι οποίοι μου δίνουν προσωπικά την αίσθηση μιας *φούγκας*: τη μορφή ενός μουσικού μοτίβου που *φεύγει και ξαναρχεται*, φεύγει και ξαναρχεται πάλι και πάλι. «Η φούγκα μιας ζωής κι ενός βιβλίου», χαρακτήρισε το *Σαν μυθι-*

στόρημα, ο αλησμόνητος ποιητής Γιώργης Παυλόπουλος.

Ποια ήταν η κριτική υποδοχή του βιβλίου στην Ελλάδα και των μεταφράσεών του στο εξωτερικό;

Σε γενικές γραμμές η ελληνική κριτική υπήρξε θερμή έως πολύ θερμή. Μου έλειψε πάντως ένας ουσιώδης κριτικός διάλογος, αν εξαιρέσω δυο τρία κείμενα. Παραδόξως, κάποιες ξένες κριτικές αποκαλύφθηκαν γονιμότερες, με την έννοια ότι είδαν –και μου φανέρωσαν– πράγματα που δεν είχα υποψιαστεί στο βιβλίο.

Και το αναγνωστικό κοινό;

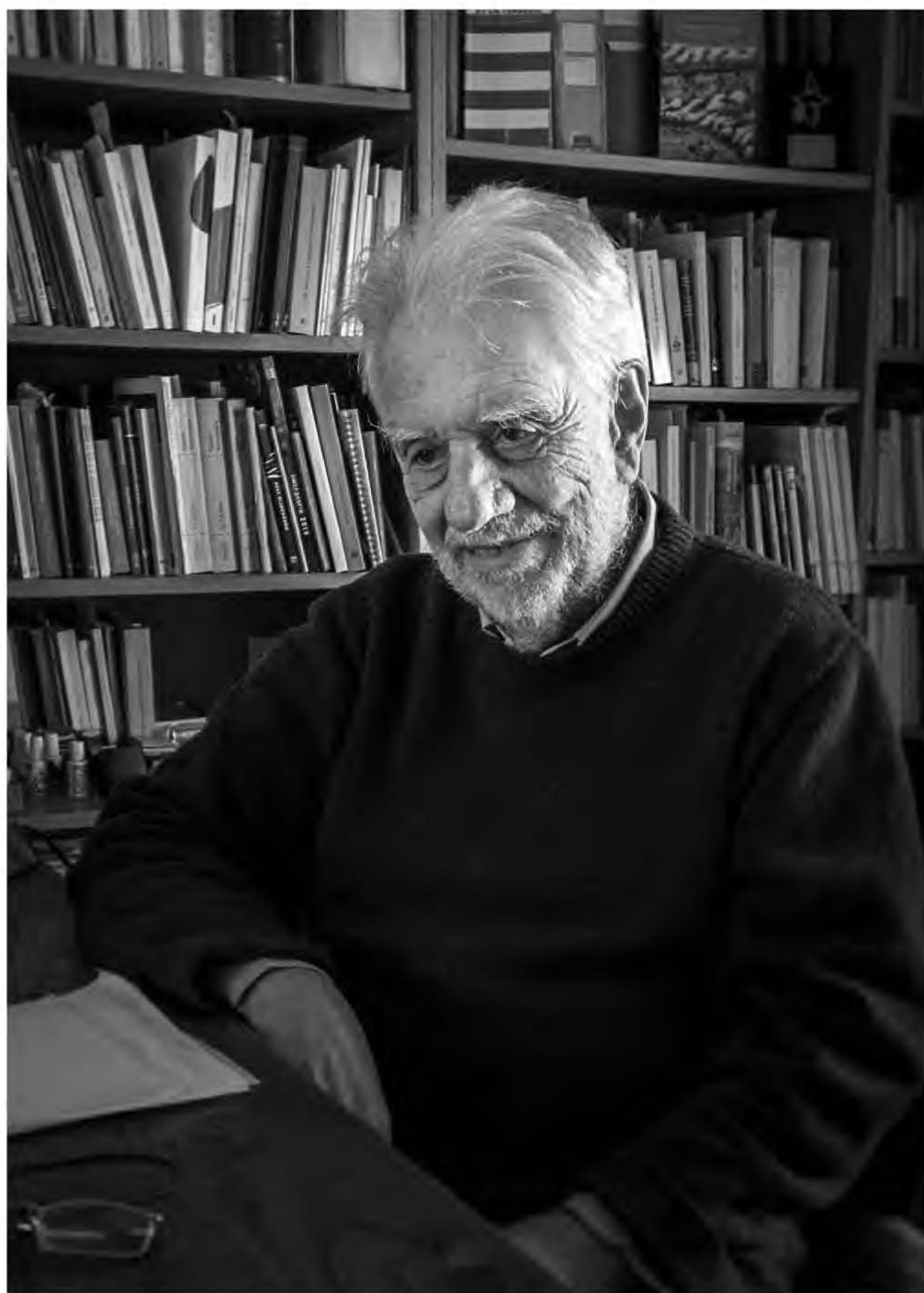
Εδώ κρυβόταν η έκπληξη. Σε πολλές παρουσιάσεις, άγνωστοι άνθρωποι κάθε ηλικίας και κοινωνικής τάξης ήρθαν να μου πουν ότι το βιβλίο μιλούσε για τη δική τους ζωή και τα δικά τους πάθη. Έλαβα, επίσης από αγνώστους δεκάδες επιστολές που μου έλεγαν ουσιαστικά το ίδιο πράγμα. Ο ένας ότι δεν μπορούσε να αφήσει την ανάγνωση γιατί σε κάθε σελίδα ανακάλυπτε μια δική του εμπειρία. Μια νέα κοπέλα ότι το βιβλίο είχε γίνει κομμάτι της ψυχής της. Άλλη πως σάστισε διαβάζοντας εκεί τις πιο κρυφές της σκέψεις. Μια Ελληνίδα από τον Καναδά ότι είχα πει τον δικό της καημό της ξενιτιάς... Το πιο απροσδόκητο: Γάλλοι και Καναδοί από το Κεμπέκ, ότι η εικόνα της Ελλάδας στο βιβλίο τούς θύμιζε εκπληκτικά τη ζωή τους στον δικό τους τόπο! Κοντολογίς, όλοι αυτοί οι άνθρωποι *αναγνωρίσαν* εκεί κάτι σημαντικό από τον εαυτό τους. Όλα τούτα συνοψίζονται ωραία στο συγκινητικό γράμμα που μου έστειλε τον Ιούλιο του 1995 ο Δημήτρης Καταλειφός και που δημοσιεύεται, με την άδειά του, στη νέα έκδοση του βιβλίου. Από τότε προσπαθώ να εξηγήσω πως τόσοι άνθρωποι *αναγνωρίζονται* στο γραπτό ενός άλλου. Ποιος ξέρει; Ίσως όταν κάποιος βυθίζεται αρκετά βαθιά στις προσωπικές τους ρίζες δεν μπορεί να μην αγγίξει τις ρίζες κάποιων άλλων.

Τι σας έμαθε αυτό το βιβλίο «για [εσάς] μέσα στον κόσμο [και γι'] αυτόν τον κόσμο μέσα [σας];»

Το μεγαλύτερο μάθημα θα μπορούσε να πηγαίνει από την ιδιοφυή διαίσθηση του Ρεμπώ: *Εγώ είναι ένας άλλος*. Μα ποιος μπορεί

να είναι αυτός ο «άλλος»; Πιθανότατα κάποιος ικανός να μας λυτρώσει, έστω προσωρινά, από το κλειστό και αναπόφευκτα ναρκισσευόμενο εγώ μας. Και ποιος μπορεί να είναι αυτός; Δεν μπορώ να σκεφτώ κανέναν άλλον εκτός από τον βαθύτερό μας εαυτό – που μένει άγνωστος σ' εμάς τους ίδιους. Και πώς θα καταφέρουμε να γνωρίσουμε στοιχειωδώς αυτόν τον άγνωστο; Πώς αλλιώς αν όχι δοκιμάζοντας να καθρεφτιστούμε σ' έναν άλλον άνθρωπο, σε μια άλλη ψυχή; *Και ψυχή εὐ μέλλει γνώσεσθαι αὐτὴν ἐὸς ψυχὴν αὐτῆς βλέπειον*, λέει ο Σωκράτης στον Αλκιβιάδη του ομώνυμου πλατωνικού διαλόγου. Αναρωτιέμαι αν αυτό το πλατωνικό χωρίο στοίχειωνε ασυνείδητα τη μνήμη μου όταν έγραφα, στο *Σαν Μυθιστόρημα*: «Για να βρεις τον εαυτό σου, πρέπει να βγεις από τον εαυτό σου».

Όπως κι αν είναι, σ' εμένα δόθηκε η *δυνατότητα* να καθρεφτίσω την ψυχή μου στον πιο κοντινό και συνάμα πιο απόμακρο από ποτέ συνάνθρωπο: τον νεκρό μου αδερφό. Κι εκείνος με οδήγησε στον πατέρα μας, στη μάνα μας, στους προγόνους μας, σε μια άλλη Ελλάδα, σε μια άλλη Ευρώπη· με δυο λόγια, στο αέριο ρεύμα της ζωής. Αλήθεια, τι άλλο είναι η ζωή παρά μια ακατάπαυστη αλληλουχία γεννήσεων, συναντήσεων, συννευρέσεων, θανάτων και αναγεννήσεων χάρη στην αγαπητική «ανα-γνώριση» νέων προσώπων; Έτσι, το χρέος μου προς τον νεκρό αδερφό μου, όπως ένιωσα από την αρχή ότι θα ήταν το βιβλίο, μετουσιώθηκε βαθμιαία σε *χρέος προς τη ζωή*. «Παράξενο», απορεί κάποια στιγμή ο συγγραφέας, «μην είναι λοιπόν ο θάνατος που κάνει γόνιμη τη ζωή;». Σωστά, παρατηρεί ο Jean-Yves Masson ότι αυτό το βιβλίο, «που χτίζεται γύρω από έναν νεκρό, συνιστά βαθύτατα ένα βιβλίο ζωής». Κι αν αναρωτηθεί κανείς πού έγκειται το χρέος ενός συγγραφέα προς τη ζωή, θα το ταυτίσει ακριβώς με το χρέος προς τον βαθύτερό του εαυτό: *τον άλλον που μιλάει μέσα του*. Αυτόν πρέπει να πραγματώσει ανοίγοντας αδιάκοπα το εγώ του στους άλλους και στον κόσμο για να «μιλήσει» η ζωή. Μονάχα ένα τέτοιο συνεχές άνοιγμα θα εμποδίσει τον κύκλο να κλείσει πάλι στο εγώ. Όλα τούτα δεν σημαίνουν βέβαια ότι αυτό «το μισητό εγώ»

Κωνσταντίνος Πίττας

Ο Γιάννης Κιουρτσάκης από τον Κωνσταντίνο Πίττα.

μάς επιτρέπει πάντα να γίνουμε καλύτεροι άνθρωποι.

Τι πιστεύετε ότι μπορεί να προσφέρει στους καιρούς μας η λογοτεχνία;

Θα συναντήσετε στο βιβλίο μια φράση που αποτυπώνει τη στραβωμάρα του αφηγητή μπροστά στην επερχόμενη τραγωδία του αδερφού του – μια φράση που

με βασανίζει πάντα: «Όχι, δεν αισθανόμαστε ποτέ αρκετά, δεν σκεφτόμαστε ποτέ αρκετά, δεν ζούμε ποτέ αρκετά αυτά που ζούμε». Αυτό μας ζητάει η λογοτεχνία: να αισθανθούμε, να σκεφτούμε, να ζήσουμε πιο βαθιά όσα διαβάζουμε, όσα συμβαίνουν κάθε μέρα στη ζωή μας. Γνωρίζουμε ασφαλώς, εδώ και τρεις χιλιάδες χρόνια, ότι η λογοτεχνία

δεν μπορεί να αλλάξει τον κόσμο. Μπορεί, όμως, να τρέφει το διάλογο ανάμεσα σε διαφορετικούς ανθρώπους και λαούς. Κι αυτό κάπως βοηθά να αντισταθούμε, όσο ανθρώπινα μπορούμε, στον ολοένα και πιο απειλητικό αποάνθρωπισμό του κόσμου. Τουλάχιστον να αντιμετωπίσουμε με αξιοπρέπεια τις σημερινές και τις αυριανές τραγωδίες. ■